

אנלוגיה היסטורית כמיתוס פוליטי: בין צלבנות לעיונות

דוד אוחנה

השימוש הפוליטי באנלוגיות היסטוריות מרגיש את מעמדו המכונן של המיתוס לא רק בהיסטוריוגרפיה ובשיח האינטלקטואלי אלא גם בחברה, בפוליטיקה ובדביייתה של זהות לאומית. הדיון על האנלוגיה העיונית-צלבנית בתרבות הישראלית וביטויי השונים בשיח הישראלי הערבי משקפים את תפקידו הפוליטי של המיתוס ההיסטורי.¹

ההקבלות בין הצלבנים לבין העיונות ובין תקופת מסעי הצלב לבין תקומת מדינת ישראל מהוות ציר לליבון ולהבניית הזהות העצמית של הישראלים. במסגרת בירור סוגיות הזהות הישראלית, ההתמקדות היא לאו דווקא בהצגת השאלה 'מי הם הישראלים?', אלא יותר בסוגיה 'מי הם אינם?'. האנלוגיה בין הצלבנים לבין ההתיישבות העיונית בארץ ישראל, שנידונה מאז שנות הארבעים של המאה העשרים בקרב חוגים אינטלקטואליים ישראליים, הטרימה את הדיון הפוסט-עיוני שנערך בסופה של המאה. כך למשל השמורש במושג קולוניאליזם בהקשר העיוני מופיע בדיון על האנלוגיה העיונית-צלבנית

עוד קודם לצמידותו של הדיון הפוסט-עיוני.

האנלוגיה העיונית-צלבנית מרגישה את סוגיית עיצוב הזהות ישראלית לא רק מנקודת המבט המקומית הפנימית, אלא גם באופן שבו נידונה שאלת השתלבותה של החברה הישראלית במרחב. ההקשר המרחבי מעמיד מצד אחד את מדינת ישראל כמי שמייצגת תרבות מערבית השתוללה בלב המרחב המוסלמי, תוך הדגשת הניגוד בין מרחב למערב; מדינת ישראל נתפסת כנטע זר וכמיושש של מדיניות קולוניאליסטית מערבית. מעצ שני ההקשר המרחבי מציג עמדה חלופית, שלפיה מדינת ישראל משתלבת במרחב הים תיכוני ובכך מקיימת דיאלוג בין מרחב למערב.

1 כנשא זה ראו גם: דוד אוחנה, 'הצלב, הסדר והמגוון': האנלוגיה העיונית-צלבנית בשיח הישראלי, עיונים בתקופות ישראל 11 (תשס"א), עמ' 486-526.

במיוחד: תולדות הצלבנים בארץ ישראל⁴, את ספרו, שפורסם בשנת 1931, כתב אוטישקין בעקבות התפרצות מאורעות 1929 בארץ ישראל. בספרו כתב אוטישקין:

אין דבר מסוכן מאנלוגיה היסטורית, אם מפרזים בה. סכנה היא להסיק מסקנות על שאלות היום מתוך היקש לעבר על סמך דמיון חיצוני בלבד, מבלי להביא בחשבון את כל ההבדלים שבזמן ובתנאים. ויחד עם זה, אין לוותר על האפשרות ללמוד על המצב הקיים מהקריה של מצבים דומים לו. מסיבה זו יש לתולדות מלכות ירושלים הנוצרית משום ענין מיוחד בשביל הציונים, כי אף על פי שהלטינים של ימי הביניים, שבאו לארץ לכוון פה מדינה נוצרית, היו נוצרים ולא יהודים לפי דתם, אריים ולא שמיים לפי גזעם, והיו בתקופה אחרת, והשתמשו באמצעים אחרים לגמרי מאלה שאוחדים בהם הציונים בימינו, הרי עצם הפרובלמה שעמדה לפנינו לארצם.⁵ כמעט אותה שעומדת היום לפני בני ישראל השואפים לשוב לארצם.

לאחר הצגת האנלוגיה בין העמות הציוני-ערבי בארץ ישראל לבין המאבק המוסלמי בצלבנים הנוצרים, המשורר אוטישקין וכתב כי יש ללמוד מהאנלוגיה כיצד להימנע ממפלגה של ציוניזציה מערבית ששתלה את עצמה במזרח. מסקנתו לאור כישלון מסעי הצלב, הייתה כי יש ללמוד את תולדות התקופה למען בחון בסיבות הכישלון וגורמיו ולמען דעת אור להימנע מאותן השיגאות שהובאו לתוצאות בה רבות ומכרעות.⁶

שמואל אוטישקין לא היה הפרובלמיסט או החוגה היחיד בתקופת היישוב, שהשווה בין הדווייבות הציונית בארץ ישראל לבין הסיפור הצלבני. גם ברל כצנלסון השתמש באנלוגיה הצלבנית בשנת 1940, לאחר שהביין כבר אז את המשמעות ההיסטורית והטרגית של חורבן יהדות אירופה. בחיבורו 'נגבנו אל הקרי' כתב: 'שובט הנאציזם מונח, לא מן היום, על ארץ ישראל, כמו מסע הצלב כן גם מסע הצלב הקרס, פניו מועדות מחדה. הוא איננו זקוק למיסטיקה של הקבר הקדוש. יש עמו מיסטיקה אחרת: נפט, סואן, דרכי אור, דרך פתוחה אל מאות האדונים עברים וזלים מן הגזעים 'דנמוכים' שנעזר לשרת את גז האדונים'.⁷

- 4 שמואל אוטישקין, מערב במזרח: תולדות הצלבנים בארץ ישראל, תל אביב תרצ"א.
- 5 שם, עמ' 4.
- 6 שם, עמ' 5.
- 7 ברל כצנלסון, 'נגבנו אל הקרי', כתב ב' כצנלסון, כרך ט, תל אביב תש"ח, עמ' 121.

[95]

בניגוד לתפיסת העימות הבין-תרבותי מבית מדרשו של סמואל הנטינגטון² ולגיבור הנובע מהפרשנות לאנלוגיה הציונית-צלבנית, האופציה היום תיכנית מבטאת רצון לדיאלוג בין תרבויות ושאיפה להשגת השלמה ופיוס. לפי גישה זו מדינת ישראל משתלבת במרחב הרב תרבותי, שמאפשר את קיומן של תרבויות שונות המנהלות קשרי זיקה וגומלין ביניהן.

האנלוגיה הציונית-צלבנית מדוהה מעין רשומון מינה, מאחר שהיא מאפשרת הצגת נרטיבים שונים ופרשנויות אידאולוגיות של המיתוס ההיסטורי. הסיפור הצלבני משמש נרטיב אידאלי עבור ההיסטוריונים. זה סיפור דרמטי עם התחלה, אמצע וסוף, אשר מועתק למרחב המוסלמי. דבריו יהושע פראוור, המיתוס הצלבני הוא למעשה סיפורה של אירופה מעבר לים.³

לאנשי הדת משמש הסיפור הצלבני משל וסמל לתעצמות הנפש של האדם המאמין, בין אם אלו הם נוצרים שנוטשים את מולדתם למען מלחמות האל, ובין אם אלו מוסלמים שמבטיחים את הכופרים הנוצרים מקץ 200 שנה. ללאומיות הערבית המודרנית מדוהה הסיפור הצלבני מיתוס פוליטי מגויס: זיכרון המאבק המוסלמי בצלבנים הוא מודל מרדן במאבק הלאומי והדתי הנפוץ בקרב חוגים אסלאמיים וערביים. אלה מרגישים את המרד בקולוניאליזם כמלחמה נגד הצלבנים המודרניים וכמאבק לגירוש הכופרים השולטים באדמות מוסלמיות.

לעומת הפונדמנטליסטים הדתיים, המנהלים מאבק נגד תהליכי הגלובליזציה, המודרניות והחילוניות, מדוהה הסיפור הצלבני עבור החוגים הפוסט-ציוניים והציוניים לקח היסטורי. בעיני חוגים פוסט-ציוניים מחדש כישלון ההרפתקה הצלבנית את גורלה של תנועה קולוניאליסטית שאינה משיבילה להשתלב במרחב הגאופוליטי שבו היא מצויה. לעומת זאת, בקרב חוגים ציוניים מודגש הניסיון להציג את השוני לצד הדומה בין שתי התקופות, לא רק לשם הצרקה המעשה הציוני אלא גם כחלק מניסיון ללימוד המיתוס הצלבני כסיפור שטמון בו לקח היסטורי המחייב כוונות צבאיות מתמדת. גישה זו נובעת בין היתר מראיית הסכסוך הישראלי-פלסטיני כעימות הדומה במטרותיו למאבק המוסלמי בצלבנים.

המיתוס הצלבני, כמו גם האנלוגיה הציונית-צלבנית על משמעותיה השונות, יצרו היסטוריוגרפיה מקומית ענפה. הספר הראשון שנכתב בעברית ובארץ ישראל על מסעי הצלב היה ספרו של שמואל אוטישקין, 'מערב

- 2 סמואל הנטינגטון, התנגשות הציוניזם (תרגום דוד כריתוס).
- 3 מידן מחקרי חריבים של פראוור, ראו למשל: יהושע פראוור, הצלבנים: זיכרון של חברה קולוניאלית, ירושלים תשמ"ה.

[94]

הפסל 'עמרוד' היוזם במשך שנים מוקד לפרשנות מיתולוגית עברית ובעברית. 'עמרוד' הוצג כמי שסימל שחלל בחיבור העברית, כך למשל נמצא התייחסות המנתחות את הפסל כמגלם של הזדהות העברית, שבאה לביטוי ממצה בתקופת המנדט הבריטי. מאז חלה התפתחות מרתקת ביחס למשמעויות הפסל, עד כדי כך שבשני אחדים הוא הפך מייצג של לוחם הפלמ"ח העברי החדש לחיבורו של היהודי הנורד. במשמעויות השונות שנתנו לפסל 'עמרוד', כמו גם במחקרים שהוקדשו לניתוחו, הובלט הקישור בין המסופרה הכנענית למסופרה הצלבנית. למשל התעשיין סטף ורטהיימר, שדגג את הפסל 'עמרוד' בתערוכה שנערכה באזור התעשייה תפן שבגליל, ניסח הצעת זהות חדשה: 'דגגנו ביקש לפענח את הזהות ואת המקום שלנו כאן. והתערוכה הזו, וגם האזור הזה, תפן, בעצם מסמלים את החיפוש, את השאלות: מי אנחנו? ישראלים, יהודים, יהודים-ישראלים, בני המקום או סוג של צלבנים?'¹².

בתחילת שנות החמישים עורר פורסום ספרו של ההיסטוריון הסקוטי סטיון רטסמן, 'ותולדות מסעי הצלב', עניין רב בשיח הפובליציסטי הישראלי.¹³ במאמר שפורסם בעיתון 'דארץ' התייחס גרשם שוקן לאנלוגיה הציונית-עלבנית, בציינו כי על רקע התעניינות הציונים הישראלי בתולדות העם היהודי החל להסתמן עניין חולך וגובר של הישראליים בהיסטוריה של ארץ ישראל.¹⁴ באותה עת טיפח אורי אבנר מעל דפי 'העולם הזה' את האנלוגיה שבין התקופה הצלבנית למדינת ישראל. בגיליונות הגויים, כולל פרסום ראיון עיתונאי עם ההיסטוריון האנגלי ארנולד טוינבי, היווה 'העולם הזה' במה לקידום אידאולוגיה פוסט-ציונית (מוקדמת) באמצעות טיפוח והפצת האנלוגיה הצלבנית-ציונית.¹⁵

הפרסומים העיתונאיים והמוקדמים, שדעו באנלוגיה בין הצלבנים לבין הציונים, דגברו כאמור את העניין הציוני הישראלי בנושא. הסקרנות לגבי התקופה הצלבנית השתלבה במגמה של הגברת העניין בתולדות הארץ ולא רק בתולדות העם. מערכת החינוך הציונית, שהדגישה בראשיתה את חשיבות הזמן האלאומי של ימי הביניים הראשון והשני, התעלמה מתקופות שלמות שבהן לא בלטה נוכחות יהודית בארץ ישראל. הרעיון עם ללא ארץ נתפס כמקביל לארץ ללא עם, וארץ ללא רצף התיישבותי יהודי נתפסה

את האנלוגיה, הריאה במסעי הצלב חוליה חשובה בשרשרת ארוכה של דיר-קרב היסטורי בין מזרח למערב, המשך משה פוגל במאמר בעיתון 'דארץ', שפורסם בשנת 1952.⁸ לטענתו של פוגל אין להבין את יחסי המערב עם המזרח במינוחים גאוגרפיים או דתיים בלבד, אלא גם במושגים של שליטה על מוקדי כוח ואמצעים. לא זו בלבד שבציונות היסטוריה זה נטל היהודים חלק חשוב, אלא שהם גם נעו כמטוטלת בדיאלקטיקה שבין מזרח למערב. מסעי הצלב היו תגובת הנגד של המערב, והמשכו של קרב מוחל בין מזרח למערב. מסעי הצלב נגד המזרח המוסלמי. ומסקנתו של פוגל: 'עם קום מדינת ישראל פותחת לפנינו ההיסטוריה של הצלבנים פרספקטיבות חדשות שאין ערוך לחשיבותן לגבינו. מצבנו במזרח התיכון דומה מהרבה בחינות למצבם של הצלבנים, ובמובן זה עלולות כמה תופעות של הממלכה הצלבנית לשמש תקדים היסטורי לגבינו. בפוליטיקה גדול מאוד ערכו של התקדים'.⁹

המחקר האקדמי החל עוסק בסוגיית האנלוגיה שבין תקופת הצלבנים לבין הציונות לאחר הקמת מדינת ישראל. במאמר, שפורסם בכתב העת 'בטרי' בשנת 1949, דן חוקר התנ"ך מנחם חרן ביסודות שהיו בעוכריה של המדינה הצלבנית.¹⁰ חרן לא חשש לערוך הקבלה היסטורית בין התנועה הציונית לבין הניסיון הצלבני. יתר על כן, הוא סבר כי דיון בסוגיה זו עשוי לתרום להבנה העצמית, כיצד על מדינת ישראל להתמודד ולהיערך לנוכח האיום הערבי. במאמר השווה חרן בין מצבה האנוכפי של המדינה הצלבנית, שנקדחה אל רצועה לאורך מישור החוף, לבין מצבה של מדינת ישראל, בציינו כי על ישראל לדאוג ליצירת ערוץ טריטוריאלי. חרן התייחס גם למאפיינים האתניים של היהודים הציונים לעומת זו הצלבנית, וסבר כי נתיבי ההגירה היהודית לארץ ישראל מבטיחים למדינה הישראלית כיוון התפתחות נעתי שונה מנורלם של הצלבנים.

בשנת 1950 התפרסם בכתב העת 'אלף', ביטאון 'העברים הצעירים', המאמר 'ממלכת ישראל הצלבנית' מאת אהרן אמיר.¹¹ אמיר, שבוחר לפורסם את מאמרו תחת שם העט יהושע בנטוב, הציג עמדה אידאולוגית אחרת מזו של מנחם חרן, ובה הוזכר מפני אימוץ מדיניות צלבנית (נתינת), על ידי מדינת היהודים הצעירה. אמיר התריע מפני נקיטת מדיניות, שזוהתה ליחודה המוחלט של ישראל ואשר סופה יצירת תאוקרטיה יהודית.

12 סטף ורטהיימר, 'יצחק רבין, האמביציה העברית ויגמור' של רוצני, גלובס, 25.10.1996.
13 Steven Runciman, *A History of the Crusades*, 3 vols, Cambridge 1951-1954.
14 גרשם שוקן, 'תולדות מלכות וירשלים והלבנון', דארץ, 30.3.1953.
15 אורי אבנר, 'אל תחזרו על שגיאות הפלחים והצלבנים', העולם הזה, 31.3.1955.

8 משה פוגל, 'אנחנו והצלבנים', דארץ, 31.10.1952.
9 שם.
10 מנחם חרן, 'מלכות הצלבנים ומדינת ישראל', בטרי, יוני 1949, עמ' 55-59.
11 יהושע בנטוב [אהרן אמיר], 'ממלכת ישראל הצלבנית?', בתוך: נתינת גרן ורחל ויסבורד (עורכות), הקבוצה הכנענית — ספרות ואידאולוגיה, תל אביב 1986.

התפיסה המודרנית של פראוור לדימוע מהאנלוגיה הציונית-צלבנית במחקר הייתה דומה באופן עקרוני לגישתו של גרשם שלום, שבוחר לא להשוות בין המדיניות ההיסטורית היהודית שחקר לבין פעילותה של תנועת אגש אמונים'. הגטייה של שלום ושל פראוור הייתה לדימוע מעורב בין העיסוק האקדמי, בדוגמת ההיסטוריה המשיחית או האנלוגיה, לבין הסוגיות הפוליטיות שהעסיקו באותה עת את החברה הישראלית. שני ההיסטוריונים הישראלים הבכירים נרתעו מעיסוק באנלוגיה היסטורית בין נושא מחקרם לבין ההיסטוריה הציונית והישראלית. לעומת זאת, בשנים האחרונות חוקרים רבים אינם מרגישים מחויבות לעמדה ציונית בסיסית, ועל כן אינם נמנעים מאנלוגיות. למשל, מחקריו של רוני אלנבלום דן בנושא ההתיישבות החקלאית בתקופה הצלבנית מתוך גישה הבוחנת את הקשר של הצלבנים לאדמה, למרחב ולחקלאות באופן שאינו נרתע מן המשמעויות המאיימות של האנלוגיה הציונית-צלבנית על עתידה של מדינת ישראל.¹⁸

רוד ברגורין, עוד בטרם קרא את מחקרו של פראוור, שלל את האנלוגיה ההיסטורית: 'אנו יודעים כי להשוואה זו עם נושא הצלב אין כל שחר'. לדעתו, לנצרים המדיאבלים לא היה שום קשר ממשי לארץ והסם אליה היה מלאכותי. התייחסויות הרבות והמגוונות של ברגורין לאנלוגיה ביומנו, מעידות שהיא העסיקה אותו לא מעט. אך את חייו הקדיש לא להתנגחות אינטלקטואלית כי אם להקמתו של בית שלישי מודרני ובעל עוצמה, לביטוח של עובדה היסטורית מוצקה, שאיננה בבחינת אורח הנטשה ללון במרחב לא לל.

אחת הדוגמאות הממחישות את העניין הציוני והפוליטי בסוגיה הנידונה היה סימפוזיון שנערך ביוזמת ביטאון הסטודנטים באוניברסיטה העברית בירושלים בשנת 1965, בנושא 'מדינת ישראל – מדינת צלבנים מודרנית?'¹⁹ בין המשתתפים היו חוברי הכנסת יזהר הררי, משה סנה, משה אונג, אהרון יזלין, יעקב ריפתינ וטורן הדן שמואל תמיר, אשר שיקפו את האופן שבו פוליטיקאים ישראלים פירשו באופן שונה את מחקרו של פראוור. מרבית משתתפי הסימפוזיון דחו את האנלוגיה על הסף, והרשימו בהסבריהם המלומדים. הדיון הטיב לאפיין את ההסכמה בפוליטיקה הישראלית כלפי התופעה הצלבנית והשלכות דימויה על הסכסוך הישראלי-ערבי.

הסיפור ההיסטורי הצלבני, שהתרחש במאות השתים עשרה והשלוש עשרה, היה אם כן למקור התייחסות לניסוח השקפות פוליטיות ולהסקת

במונחים רבים כארץ נעדרת היסטוריה. להבדיל מתולדות היהודים, המחקר ההיסטורי כמעט שלא עסק בתולדות ארץ ישראל מתקופת מרד בר כוכבא ועד ראשית החתישיות הציונית.

לשיעור במגמות המחקר חרם ללא ספק מקצוע הארכאולוגיה. הארכאולוגיה הישראלית, שכוונה לפופולריות רבה בשנות השישים והשבעים של המאה העשרים, העניקה הכרה לחקר התקופות הלא יחידיות בדיסטוריה של ארץ ישראל, ועודדה את העניין המחקרי בתקופות אלו על רקע התגברות העניין בחקר ההיסטוריה של ארץ ישראל פורסמו מחקריהם החשובים של מיכאל אבי יונה על ארץ ישראל בתקופת רומא וביזנטין, של יצחק בן-צבי על ארץ ישראל העות'מאנית ושל יהושע פראוור על ארץ ישראל הצלבנית.¹⁶

יהושע פראוור חשף במחקרו הרבים פרק מאלף של היסטוריה אירופית שמעבר לים. אף על פי שפראוור ביקש לדימוע באופן מפורש ומודגש מלעסוק באנלוגיה הציונית-צלבנית, במקרים מסוימים בחר ההיסטוריון הישראלי של ממלכת הצלבנים בארץ ישראל להתייחס לניתוח השוואתי בין שתי התקופות. כך למשל, במאמר שפורסם בשבועון 'למרחב', בשנת 1954, נגע פראוור במשמעותן של אנלוגיות היסטוריות:

זיה מי שהגדיר את ההיסטוריה כזכרונה החי של האנושות, והאנושות מניבה כאנשים חיים ממש, ובתקופות משבר, בעתות חליפות וחידושים, פונה היא אל העבר – אם כמעגלים וכחידושים נחמה, אם בחיפוש אחר לקח ודרך. אולם בפניה זו אל העבר קיים עוד מניע: הנטייה האנושית כל כך לחפש אחר אנלוגיה. לעתים יעזר הדבר להסתגלותו של האדם לנסיבות בלתי רגילות והדרשות, ולעתים קרובות יותר אין זה אלא חיפוש אחר האנלוגיה לשמה [...]. האהב כאוב נחפסים לאמונה, שהתנאים של המאה ה-12 וה-13 עשויים להזקק לחלל המאה ה-17, והנחה זאת בודאי רחוקה מן האמת. אין אנו אומרים זאת כדי לבטל את ערך האנלוגיה. כבודה במקומה מונח, אלא שאין היא בת חורין ללא רסן וסיוג. אין ספק שמדינת ישראל עומדת בפני בעיות שניצבו בפני הממלכה הצלבנית, אולם אין להסיק מסקנות אלא אם לצד קווי הדמיון יעמד גם השוני שדוא תוצאת החלופות וההתמודדות שעברו על איזור זה במשך שבע מאות שנה ואשר שרצו את מסגרתו ואת תכנו.¹⁷

¹⁸ Ronnie Ellenblum, *Rural Settlement in the Latin Kingdom of Jerusalem*, Cambridge 1998.

¹⁹ פי דאדון, 1965: 13.1.

¹⁶ יהושע פראוור, תולדות ממלכת הצלבנים בארץ-ישראל, ירושלים תשל"א.
¹⁷ יהושע פראוור, 'פילוח ממלכת ירושלים הצלבנית', למרחב: שבועון מדיני, כרך א (1954), חוברת 3, עמ' 60-61; חוברת 4, עמ' 84-85.

המעברית. בריציון ייגור התייחס לאנלוגיה הצלבנית-ציונית בהקשר של תכנית אלון: 'התכנית עוררה בקרב החרוזים קשים על אודות גורלה של מדינת הצלבנים וכדבר עתידה של מדינת ישראל'.²² שלוש החרוזים לאחר היום מלחמת ששת הימים ובימים השנה השבעים לקונטרס הציוני בבול, הוזמן רמטכ"ל הניצחון, יצחק רבין, לשאת נאום בעצרת בבול. בנואמו, שנישא באולם שבו נערך הקונטרס הציוני, השווה רבין את מדינת ישראל לממלכת הצלבנים:

אויבנו, ובעיקר שליט מצרים הקולונל נאצר, ניסו פעמים רבות להשוות את מדינת ישראל למדינת הצלבנים. אין בכוונתי להפריך הקבלה בלתי מתאמת זו. יחד עם זאת, הייתה זה בלתי נכון להשתעלם מכמה וכמה קווי דמיון מקבילים הקיימים בכל זאת. מדינת הצלבנים חרבה כאשר אבר הקשר בינה לבין העורף הגדול של הנצרות באירופה וכאשר מדינת הצלבנים איבדה את תחושת שלידותה ויעדה כלפי הרעיון המרכזי שבשמו נשלחה על-ידי אירופה הנוצרית למזרח התיכון.²³

לעומת ההשוואה בין הצלבנות לבין הציונות, ששללה את השליטה היהודית בשטחי הגדה המערבית, קיימת גם פרשנות שונה השוללת אנלוגיה זו. למרות טענות הממשעות מצד דוברי המנתחלים, השוללות כל השוואה בין מפעל ההתנחלות הישראלי המודרני לבין ההתנחלות הצלבנית בארץ ישראל, בשתי הישראליות הפוליטית והציבורית (ולא רק בה הערכי-המוסלמית) קיימת התייחסות המתארת את ההתנחלים כמי שמהללים מעין צלב דתי (ולא רק פוליטי או כלכלי) המבוסס על חזרה לקברי האבות.

האנלוגיה בין ממלכת הצלבנים לבין מדינת ישראל משמשת לא רק כלקח היסטורי באידאולוגיה הציונית, אלא גם כמודל קולוניאליסטי בעמדות שניות להגדרתן פוסט-ציוניות. בביקורת הפוסט-ציונית מתקיים שית תאולוגי מוסווה: השימוש בטרמינולוגיה כגון 'החטא הקדמון' בהקשר של הקמת מדינת ישראל וגירוש פלסטינים במלחמת העצמאות, כמו גם השימוש במושג 'מטע צלב שקט' לתיאור ראשית ההתיישבות הציונית בארץ ישראל, ממייחשים את החשיבות של האנלוגיה ההיסטורית כמייחוס פוליטי. במאמר זה סקרתי בקצרה מקרה בוחן – הקשר המיתי בין הצלב, הסדר והמגן-דוד בזיכרון המתמשך של הישראלים.

²² ריאיון שערך המחבר עם יהושע אריאלי, מאי 1988.

²³ יצחק רבין, 'מדינת המחפשת את עמה', בתפוצות והולדה 3 (סתר תשנ"ח), עמ' 30–32.

מסקנות באשר לעתידה של מדינת ישראל. בשני ספרים שונתבו על ידי מדינאים ישראלים באה לידי ביטוי העמדה הפוליטית כלפי המשמעות העבשויות של האנלוגיה הציונית-צלבנית. בספרו של שמעון פרס 'קלע דוד', ובספרו של לובה אליאב 'ארץ הצבי', מתקיים דיון ביחס לאנלוגיה ההיסטורית.²⁰ שני הכותבים בחרו להתמקד דווקא במשמעותו של קרב חטין ביולי 1981, שבו הביס צבאו של צלח א-דין את צבא הצלבנים. גם פרס וגם אליאב, שבו מדינת ישראל להבטיח הצלבנים בקרב מן העבר מתוך ראייה של האופן, שבו מדינת ישראל צריכה להיערך על מנת להימנע מקרב הברעה דומה בין ישראל לעולם הערבי. האנלוגיה הצלבנית-ציונית לא זו בלב שהיא מבטאת סוג של חרדה מפני קיום שני של מדינת ישראל, אלא שהיא ממחישה את הדינמיקה של הזיכרון הקולקטיבי.

רמיזותיהם של פרס ושל אליאב על קרב חטין אטומי בעתיד – קרב השונה בממדיו, במהותו ובמשמעותו מקרב חטין ההיסטורי – מעלות את השאלה, האם נחרט דמיון התבוסה הצלבנית בגליל בתודעתם של היהודים בקרב אפוקליפטי, דוגמת הקרב על מצדה או חטראומה של השואה? ואם כן, מה הייתה תרומתו לעיצוב המחשבה האסטרטגית המדינית הישראלית? נראה שמקומו של סיפור קרני חטין בתודעה הישראלית הקולקטיבית הוא שולי לחלוטין: אם היה אירוע מכונן, שעיצב את השקפתם של מקבלי ההחלטות בסגנון האופציה המדינית הישראלית, אין ספק שאירוע זה היה שואת יהודי אירופה ולא התבוסה הצלבנית.

בתום מלחמת ששת הימים גיבש יגאל אלון את תכניתו להקמת מדינה פלסטינית קטנה, מאומצמת בשטחה, וקשורה בהסכם ביטחון עם ישראל. אלון התנגד בתקיפות למסירת שטחי הגדה המערבית שנוכשו במלחמת ששת הימים ליד הירדנים. בישיבת מרכז הקיבוץ המאוחד הסביר אלון את עמדתו בכך שבעיני החזרת חלקים מן הגדה המערבית לירדן [...] היא מסוכנת [...] מי לידתו יתקע כף שבעמאן לא יהיה משטר מיליטנטי עם משענת בינלאומית איתנה, אשר בסיטואציה בינלאומית בלתי נוחה לישראל יפר את הפירוש של הגדה המערבית ויהפוך אותה לעמדה קודמונית של צלח א-דין חבא, מול חוף הים התיכון.²¹

מפעל ההתנחלות היהודית בשטחים לאחר מלחמת ששת הימים והעלאת תכנית אלון, שוררו לא רק אצל יגאל אלון את ההשוואה בין גורל היהודים הצלבנים בארץ ישראל לבין עתיד היהודים בשטחי הגדה

²⁰ שמעון פרס, 'קלע דוד', ירושלים תש"ל, עמ' 206; אריה (לובה) אליאב, 'ארץ הצבי', תל אביב תשל"ב, עמ' 133–137.

²¹ בתוך: 'צב שילוח', אשמת ירושלים, תל אביב 1989, עמ' 302.